

QURANI-KƏRİMDƏ İQTİSADI PRİNSİPLƏR

Müzəffər MƏMMƏDOV,

ADİU-nun dosenti, i.e.f.d.,

Azərbaycan Respublikasının Əməkdar

Müəllimi, “Qızıl Qələm” mükafatı Laureatı,

muzmam@mail.ru

AÇAR SÖZLƏR: *İslam, Qurani-Kərim, iqtisadi prinsiplər, təmiz ticarət, ölçü və çəki, sələmçilik, vergi sistemi.*

КЛЮЧЕВЫЕ СЛОВА: *Ислам, Коран, экономические принципы, правильный торг, размер и вес, ростовщичество, налоговая система.*

KEY WORDS: *Islam, Quran al-Kareem, economic principles, proper trade, measure and weight, moneylending, tax system*

İslamın təməl prinsiplərinin dəyişməzliyi və sosial qaydalılıq sonuncu səmavi dinin xarakterik xüsusiyyətlərindəndir. Bu isə öz növbəsində mövcud Qərb iqtisadi modellərinin adekvat istifadəsini imkansız edir. Çünki İslam iqtisadiyyatı modeli Qurani-Kərimdə əsasını tapan prinsiplərdən qaynaqlanır. İslamda iqtisadi və idarəetmə sistemi rəqabətdən daha çox, birgə əməkdaşlığa, kooperativ əməyə üstünlük verir. Bu əməkdaşlığın əsas məqsədi ümumi fayda əldə edilməsi, cəmiyyətin rifahına nail olunması, kasıbçılığın aradan qaldırılması, həmçinin iqtisadi sahədə rəğbət və alicənablığın yaradılmasıdır. İslam iqtisadiyyatını müəyyən münasibətlər sistemi kimi ələ aldıqda, buraya hər şeydən əvvəl, əmlak, mülkiyyət, torpaq, icarə, ticarət, maliyyə-kredit və bank işi ilə bağlı iqtisadi münasibətləri daxil etmək olar.

İqtisadi münasibətlərin dayanıqlı tənzimlənməsi İslam qanunvericiliyinin mühüm cəhətlərindən biridir. Burada insan Allaha məxsus təbii resursların müvəqqəti sahibi, istifadəçisi və istehlakçısı kimi çıxış edir. Sosial-iqtisadi prosesləri nəzarətdə saxlayan dövlət isə təbii sərvətlərin satışından əldə edilən gəlirləri öz vətəndaşları arasında bərabər bölür. İslam iqtisadiyyatının fundamental fərqləndirici cəhətlərindən birini də faizsiz maliyyə sisteminə malik olması təşkil edir. Qurani-Kərimdə buyrulur ki, bütün müsəlmanlar qaradaşırlar. Buna görə də onlar arasında istismar ola bilməz. İslam dininə görə, faiz isə birbaşa istismardır. Onun tətbiqi ilə insanların likvid vəsaitləri əlindən alınır, onların əmlakı mənimsənilir [1, s.3].

İslamda əmlak və mülkiyyət münasibətləri olduqca dərin, səlis və məntiqi-elmi ardıcılıqla, mənimsənilmə, istifadə olunma və sərəncam vermə ilə bağlı prinsiplərlə müəyyənləşdirilmişdir. Şəriət vasitəsilə tənzimlənən əmlak və mülkiyyət hüquqları həm sahib olma prinsipini, həm sərəncam vermə, həm də istifadə etmə üsulunu əsaslandırır. Halallıq çərçivəsində əmlakın əldə edilməsi və ondan faydalı şəkildə yararlanma mülkiyyətdən istifadə hüququ üçün çox tutarlı əsas yaratmışdır.

Müxtəlif əmlak və mülkə malik olan insanlar onlara verilən nemətlərlə biri-birilə ünsiyyətə girirlər. İslamda əmlak və mülkiyyətə olan münasibət hər şeydən əvvəl müxtəliflik əsasında meydana gəlir. Qurani-Kərimin “Maidə” surəsinin 48-ci, “Səcdə” surəsinin 18-ci, “Zumər” surəsinin 9-cu,

“Fussilət” surəsinin 34-cü ayələrində insan fəaliyyətinin müxtəlifliyi birbaşa göstərilir. Bu fəaliyyət müxtəlifliyi ilə bağlı olan əmlak müxtəlifliyi insanların davranışında da seçmə və ondan faydalanma imkanı verir. Düzdür, “Ali İmran” surəsinin 26-cı ayəsində göstərilir ki, **“(Ya Rəsulum!) De: “Ey mülkün sahibi olan Allah! Sən mülkü istədiyən şəxsə verər, istədiyən şəxsi yüksəldər və istədiyən şəxsi alçaldarsan. Xeyir yalnız Sənin əlindədir...”** Lakin əmlak və mülkün səviyyəsindən asılı olmayaraq insanlar öz davranışlarında ədalət prinsipini unutmamalı, sahib olduqlarını düzgün şəkildə istifadə etməklə həm mənəvi, həm də maddi cəhətdən fayda götürməklə yüksəlməlidir.

Qurani-Kərim hazırda 1,7 milyarddan çox insanın müqəddəs kitabı, ərəb ədəbi dilinin ən möhtəşəm abidəsi, səmavi kitabların ən sonuncusu və mükəmməlidir. İslamın birinci və ən başlıca mənbəyi Qurandır. İslam sivilizasiyası, mədəniyyəti, elmləri, əxlaqı, fikri, hüququ, incəsənəti bu müqəddəs kitab əsasında təşəkkül tapmışdır. Qurani-Kərimin əsas iqtisadi prinsiplərinin öyrənilməsi və həmin prinsiplərə riayət edilməsi isə iqtisadi inkişafa və tərəqqiyə aparar. Məqalədə bu prinsiplərin, o cümlədən iqtisadi ideyaların bəzi məqamlarına aydınlıq gətirilməyə çalışılmışdır.

1. Ölçü və çəkiddə dəqiqlik

Ölçü və çəkiddə düzgünlük prinsipinə Qurani-Kərimin bir çox ayəsində toxunulur:

“...Ölçüdə və çəkiddə düz olun...” [2, “Ənam”, 152];

“...Ölçüdə və tərəzidə düz olun. Adamların mallarının dəyərini (və ya onların haqqını) azaltmayın...” [2, “Əraf”, 85];

“Vay halına çəkiddə və ölçüdə aldadanların! O kəslər ki, özlərini insanlardan (bir şey) aldıkları zaman onu tam ölçüb alar, Onlar üçün ölçüdə və ya çəkiddə isə (onu) əskildərlər” [2, “Mutaffifin”, 1-3]. Bunlarla yanaşı, “Hud” surəsinin 86-cı, “İsra” surəsinin 35-ci, “Şuəra” surəsinin 181-ci ayələrində də bu amilə diqqət çəkilir.

Müasir elm sübut edir ki, bütün dünya ölçü üzərində qurulmuşdur. Müqəddəs Kitabımızda göstərilən “ölçü” ilə daha geniş məna nəzərdə tutulur. Təbiətdə, cəmiyyətdə və insan həyatının hər hansı bir sahəsində ölçü pozularsa, hazırkı iqtisadi təfəkkürlə tənzimləmə itərsə, cəmiyyət də pozulacaq, dağılacaq və məhv olacaqdır.

2. Sələmçiliyin qadağan edilməsi

Allah-Təalanın Qurani-Kərimdə haram buyurduğu əməllərdən biri sələmçilikdir: **“Sələm (müamilə, faiz) yeyənlər (qiyamət günü) qəbirlərindən ancaq Şeytan toxunmuş (cin vurmuş dəli) kimi qalxarlar. Bunların belə olmaları: “Alış-veriş də sələm kimi bir şeydir!” – dedikləri üzündəndir. Halbuki, Allah alış-verişi halal, sələm (faiz) almağı isə haram (qadağan) etmişdir...”** [2, “Bəqərə”, 275]; **“Ey iman gətirənlər! Sələmi (borc üzərinə qoyduğunuz faizi) qat-qat artırıb yeməyin. Allahdan qorxun ki, bəlkə, nicat tapasınız!”** [2, “Ali-İmran”, 130].

Dünya iqtisadi təcrübəsi göstərir ki, Quranın əsas prinsiplərindən yayınmaq, bunlara əhəmiyyət verməmək böyük iqtisadi fəsadlar yaradır və iqtisadi böhranlara gətirib çıxarır. 2008-ci il dünya maliyyə böhranı nəticəsində neftin qiyməti kəskin şəkildə aşağı düşmüş, ölkələrin milli valyutaları dəyərini itirmiş, neft ixrac edən ölkələrin qızıl-valyuta ehtiyatları azalmış, inflyasiya artmış və qiymətlər bahalaşmışdır. Bunun əsas səbəblərindən biri kimi banklar tərəfindən verilən

kreditlərin (sələmçiliyin) süni və şişirdilmiş faiz dərəcələri, nəticədə dövriyyədə pul kütləsi artıqlığının yaranması və əhalinin pul ehtiyatlarının dəyərdən düşməsi göstərilir.

Son 60-70 ildə sələmçilikdən imtina etmiş, İslamın sələmçiliyi qadağan edən prinsipinə əməl edən, işgüzar fəaliyyətdə nəzərdə tutulan layihələrdə öz payı və fəaliyyəti ilə iştirak edən İslam banklarının yaranması, sayının artması və əhəmiyyəti bu istiqamətdə mütərəqqi, innovativ, perspektivli addımlardan biridir. “Hal-hazırda müsəlman ölkələrindən olan İranda, Sudanda, Malaziyada, Bəhreynə, Körfəz ölkələrində və dünyanın müxtəlif yerlərində İslam qaydaları ilə fəaliyyət göstərən banklar mövcuddur. Bəzi iqtisadçılar ilk İslam bankları yaradılarda faizsiz işlədiyi üçün onların tez iflas edəcəyini düşünürdülər. Ancaq dünya maliyyə böhranı vaxtı İslam banklarının iflas əvəzinə depozitlərini artırması sübut edir ki, onların fəaliyyət davamlılığı digər banklarla nisbətə daha güclüdür. 1990-cı il fevral ayının 26-da Bəhreynə İslam Maliyyə Təşkilatı təsis edildi. Bu artıq dünya bank sistemində İslam bankçılığının özünü doğrultduğunu göstərdi. Bundan sonra 1991-ci ildə İndoneziyanın ilk İslam bankı “Muamalat Bank” quruldu. 2000-ci ilə kimi isə təxminən 200-ə yaxın İslam Maliyyə Təşkilatı yaradıldı. Onların 40%-i Şərqdə, 20%-i Afrika ölkələrində, qalan 40%-i isə Amerika və Avropa ölkələrində idi. Bu İslam bankları ənənəvi banklardan fərqlənir. Klassik bankların gəlirlərinin formalaşmasında faizli gəlir gətirən aktivlər üstünlük təşkil etdiyi təqdirdə, İslam bankları əməliyyatları faizsiz aparır və İslam iqtisadiyyatı qarşısında duran vəzifələrin icrasında fəal iştirak edirlər”.

3. İsrəfçiliyə yol verməmək

İsrəfçilik Allah verən ruzini dağıtmaqdır. Çəkilən zəhməti bada verməkdir. Ehtiyacı olanları görməmək və nemətə qarşı nankorluqdur. İsrəfçilik yoxluğa gedən yoldur. Uca Yaradan Quranda buyurur ki, **“Sizə verdiyimiz ruzilərin təmizindən (halalından) yeyin, lakin bunda həddi aşmayın (israfçılıq, xəsislik və nankorluq etməyin, ehtiyacı olana şəri qayda üzrə kömək göstərin), yoxsa qəzəbimə düşər olarsınız...”** [2, “Taha”, 81]. İsrəfçiliğin qarşısının alınması yeni dəyərin yaranmasına səbəb olur və nəticədə əlavə məhsul ortaya çıxır. Birləşmiş Millətlər Təşkilatının Ərzaq və Kənd Təsərrüfatı Təşkilatının (FAO) 2019-cu ilin əvvəlinə verdiyi məlumata görə, dünyada 56 milyon insan aclıqdan əziyyət çəkir. Təəssüf ki, bunların əksəriyyəti Əfqanıstan, Yəmən, Suriya, Sudan və s. kimi siyasi sabitliyi olmayan və savadsızlıq səviyyəsi yüksək olan müsəlman ölkələridir.

4. Vergilərin mütləqliyi

Dünyada ilk vergi sistemi qədim Misirdə tətbiq olunmuşdur. Tövrat və Bibliya kimi müqəddəs kitablarda da vergilər barədə təsvirlər mövcuddur. Fars imperiyası dövründə, e.ə. 500-cü ildə Böyük Dara tərəfindən nizama salınan sabit vergi sistemi həyata keçirilmişdir.

İslam dini də nazil olduğu ilk dövrlərdən etibarən “zəkat”, “xüms”, “fitrə” kimi vergilər tətbiq etmişdir. Bu barədə Qurani-Kərimdə buyurulur: **“(Ya Rəsulum!) Onların mallarından sədəqə (zəkat) al. Bununla onları (günahlarından) təmizləmiş, pak etmiş (mallarına bərəkət vermiş, əməllərinin savabını artırmış) olarsan...”** [2, “Tövbə”, 103].

İslam dininin beş şərtindən biri zəkatdır. Ərəb dilindən tərcümədə zəkat “çoxaltmaq”,

“təmizlik” deməkdir. Quran zəkati vacib buyurmuş, onun yığılma qaydası və həcmi şəriət qanunları ilə müəyyənləşdirilmişdir. Ənənəvi İslam vergi sistemində zəkat və xümsün həddi dəqiq göstərilərsə də, dövlət vergilərindən fərqli olaraq, onun ödənilməsinə heç kim və heç bir orqan tərəfindən nəzarət edilmir. Bu məsələ insanın özü ilə Allah arasında baş verir.

5. Əməksevərlik

Əmək – fərdin və cəmiyyətin tələbatını ödəmək üçün insanın məqsədyönlü, maddi (fiziki əmək) və qeyri-maddi (əqli əmək) fəaliyyətidir. O, insanı ucaldır və inkişaf etdirir. İnsan öz əməyi, işi və əməli ilə tanınır. Müqəddəs Kitabımızda da buyrulur ki, **“İnsana ancaq öz zəhməti (səyi, çalışması, əməli) qalar!”** [2, “Nəcm”, 39]. Digər bir ayədə isə deyilir: **“Gecə və gündüz yatıb dincəlməyiniz (gecə istirahət etməyiniz, gündüz əlləşib çalışmağınız), nemətindən ruzi (qismətinizi) axtarmanız da Onun qüdrət əlamətlərindəndir...”** [2, “Rum”, 23].

Odur ki, əgər zəhmət çəksən, əmək sərf etsən, tər töksən, dağın içindən qızıl, deryanın içindən balıq, torpaqdan buğda, daşdan su çıxar. Çünki Allahın bəxş etdiyi nemətlər hamı üçündür. Hamını Allah yaratmışdır və bu nemətlərdə hamının haqqı var. Ruzini verən də Allahdır. Xəliq buyurur ki, səndən hərəkət – məndən bərəkət. Hərəkət etməyə, işləməyə və zəhmət çəkməyə heç nə göydən düşmür, bu nemətlər qazanılmalıdır. Əsas odur ki, bu nemətləri halal yollarla qazana biləsən.

6. İnsanlara yardım

Allah rızası üçün yoxsullara verilən sədəqə və yardım dünya malının bərəkətini artırır və Allah tərəfindən mükafatlandırılır.

Yardım tək-cə kiməsə verilən qida və ya pul deyil. Kimlərsə tərəfindən tikilib istifadəyə verilən məktəblər, xəstəxanalar, salınan körpülər, çəkilən yollar, ehtiyacı olana savad vermək, oxutdurmaq, sənət öyrətmək və s. yardımların ən gözəli və ən böyüyüdür.

Hazırda bəzi müsəlman ölkələrində mövcud olan iqtisadi geriliyin əsas səbəbi məhz cəhalətdir. Bu vəziyyətdən yalnız həmin ölkələrdə təhsili inkişaf etdirməklə və elmi istiqamət götürməklə çıxmaq olar.

Elm zəhmətlə, əməklə və savadla əldə edilir. Elm Yaradan tərəfindən seçmə insanlara verilən ən dəyərli xəzinədir ki, ondan bütün bəşəriyyət bəhrələnir, xeyir görür, rahatlıq tapır və inkişaf edir.

Nəticə olaraq qeyd etməliyik ki, Qurani-Kərimin ayrı-ayrı surə və ayələrində haram kateqoriyasına aid edilən məhsullar (narkotik maddələr, spirtli içkilər, donuz və ondan hazırlanmış məhsullar və s.) istehsal etmək və satmaq, oğurlanmış və ya zəbt edilmiş malların (mülkiyyətin) alqı-satqısını aparmaq, alınmış və ya götürülmüş malın pulunu verməmək, bazarı inhisarlaşdırmaq və haqsız rəqabət aparmaq, alıcıları çaşdırmaq, qorxutmaq və ya aldatmaq, süni şəkildə artırılmış qiymətlərlə məhsul satmaq, fırıldaq və yalanla qazanc əldə etmək, rüşvət vermək və ya almaq dinimizdə haram sayılır. Qurani-Kərimdə irəli sürülən bu iqtisadi ideyalar və prinsiplər sivil dövlətin və ali insani münasibətlərin əsas bazalarından biridir.

ƏDƏBİYYAT

1. Hacı Məhəmməd Meybullayev. İslam iqtisadiyyatı. Bakı: Elm. 2001
2. Qurani-Kərim (ərəb dilindən tərcümə edənlər: Ziya Bünyadov, Vasim Məmmədəliyev). Bakı: Azər nəşr, 1991, 648 səhifə.
3. Наука и человечество. Москва: 1995, с. 118.
4. “Azərbaycan” qəzeti, 13 yanvar 2019-cu il, səh. 5.
5. Капинос Р.В. Экономические идеи Корана и практика современного Ислама // Журнал МЭМО, 2009, № 3, с. 99.

Музаффар Маммадов

ЭКОНОМИЧЕСКИЕ ПРИНЦИПЫ СВЯТОГО КОРАНА

РЕЗЮМЕ

Коран является священной книгой более 1,7 миллиардов людей на свете, самым великолепным достоянием арабско-литературного языка, а также последний из ниспосланных и очень великолепен. Коран также основной источник – Исламской религии. Исламская культура, наука, мораль, права упомянуты в Коране. Указанные экономические принципы в Коране могут способствовать для экономического прогресса в Исламском мире. В статье рассматриваются некоторые экономические принципы для их оценки.

Muzaffar Mammadov

ECONOMIC PRINCIPLES IN QURAN AL-KAREEM

SUMMARY

Quran is the holy book of more than 1.7 billion people, the most magnificent possession of Arabic literary language, and the last holy book revealed by Allah Almighty. Quran is also the main source of Islamic religion. Islamic culture, science, morality and rights are mentioned in this holy book. The economic principles noted in Quran may contribute to the economic progress in Islamic world. The article reviews some economic principles for their assessment.